

Тетяна Власова

Гендер та влада в сучасному політичному дискурсі України

У статті досліджуються різноманітні аспекти гендерних зв'язків в системі владних стосунків, їх теоретичне осмислення в контексті сучасної української культури і політики.

The paper touches upon different aspects of gender connections in the power systems alongside their theoretical realization in the context of the contemporary Ukrainian culture and politics.

Дослідники проблем гендера, продовжуючи традиції фемінізму, розглядають гендер як найважливіший політичний інститут, котрий є наявним в усіх сферах життя; гендерний порядок визначається ними як «інституалізація усвідомлюваних статевих відмінностей» [1, с. 70]. Вчені-феміністи, намагаючись оновити базові концепти політичної теорії, акцентують питання про відмінності між сферами суспільного і приватного, доводячи, що саме гендерні дослідження реалізують можливості феміністського підходу для аналізу політичних трансформацій, систем домінування і механізмів дискурсу влади.

Як відомо, багато теоретиків і політиків з впевненістю заявляють, що сфери публічного і приватного розділені між собою та функціонують у відповідності до різноманітних принципів [2]. Разом з тим виникає питання: якщо розглядати особистість – чоловіка або жінку – як таку, що містить багато складових, то які з них є пріоритетними або фундаментальними? Дослідники гендеру вважають, що в процесі участі в соціальних практиках розвиваються різні аспекти особистості, а тому зміст маскуліності та фемініності залежить від тих соціальних практик, з якими вони пов'язані (К. Джилліган, Е. Фергюссон, С. Руддік). В рамках патріархатної культури жінок століттями запевняли в тому, що реалізуватись вони можуть тільки в сімейній сфері. Але слід відмітити, що і сама сім'я, розподіл праці в ній, і пов'язані з цим економічна залежність і влада ігноруються сучасними теоретиками. Про те, що сім'я розглядається як «неполітична структура», свідчить той факт, що і зараз вона не обговорюється в політичній теорії; в цілому, про сім'ю як категорію в науці говориться небагато [3]. До нечисельних винятків належать гендерні теоретичні дискусії, чітко сфокусовані на відмінності «суспільне – приватне» як на дихотомії «маскуліне – фемініне» (С. Оукін, Л. Коуд, К. Уїтбек та інші). Таким чином, поняття гендеру та сім'ї функціонує немов би за межами політичних теорій; сучасна теорія, як і раніше, 100 років тому, – це теорія про чоловіків, в яких жінки займаються дітьми та сім'єю.

Проте важлива роль жінок у західноєвропейській історії не підлягає сумніву. Багато з них

зробили величезний внесок у розвиток культури, мистецтва, освіти, інші прославились своєю суспільною, державною, подвижницькою діяльністю. Слід відзначити, що останнім часом в Україні з'явилося чимало солідних видань, присвячених «історії жінок». Певним внеском у історіографію проблеми стала колективна монографія «Українки в історії», книжки окремих вчених (наприклад, В. М. Смирнова), дисертаційні дослідження Вороніної М. С., Лабур О. В., Лебеденко О. М., Стежкіної О. В., Шип Н. А. та інших [4].

Як відмічається в цілій низці статей, українська держава, підписавши конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, формально включилась у вирішення поставленої задачі. Але характерний для українського суспільства розподіл публічної і приватної сфер свідчить про те, що соціальна культура сучасної України і зараз несе на собі значний тягар патріархату з притаманними йому владними стосунками. Відводячи жінці іншу соціальну роль шляхом її витіснення в сферу особистого і приватного, суспільна свідомість продовжує наділяти її більш низьким суспільним статусом, другорядністю.

По суті, питання про жінку і чоловіка є виключно важливою соціальною і державною проблемою. І жінка, і чоловік – це не в останню чергу соціальні продукти відповідного суспільства, який несе в собі всі атрибути тієї соціальної верстви, до якої вони належать.

Шарль Фур'є був безумовно правий, коли писав, що рівень розвитку того чи іншого суспільства визначається становищем жінки в цьому суспільстві. І ніякі гасла та заклики не можуть виправити того факту, що українське суспільство не поспішає звільняти жінку від домашньої праці, оскільки це вимагає розвитку окремих галузей виробництва, які не дають безпосереднього прибутку [5, с. 12–13]. Не зупиняючись на марксистській теорії в сучасному фемінізмі, потрібно все ж сказати, що ключові положення марксизму не є гендерно нейтральними: вони відображають чоловічий погляд на світ, який ігнорував жіночі потреби і жіночий досвід. Ф. Енгельс, як відомо, відмовлявся вдаватись у подробиці відносин статей в майбутньому, стверджуючи, що це буде відомо тоді, «коли виросте нове покоління: поко-

ління чоловіків, яким ніколи в житті не доведеться купувати жінку за гроші або за інші соціальні засоби влади, та покоління жінок, яким не доведеться ні віддаватися чоловіку з яких-небудь інших мотивів окрім справжнього кохання, ні відмовлятися від близькості з будь-яким чоловіком з остраху економічних наслідків» [6, с. 85].

Цікаво відзначити зв'язок цієї позиції Енгельса з тим явищем в нашому суспільстві, котре можна охарактеризувати, як вдаваний ґендерний нейтралітет: сімейне життя скоріше припускається, ніж обговорюється, і розподіл праці між чоловіками та жінками не розглядається як питання соціальної справедливості.

Безумовно, феміністська наука не заперечує значення сім'ї для жінки, важливості для неї приватної сфери; в своїй більшості феміністки вважають, що тісний зв'язок жінок з домашньою сферою та відповідальність за неї є природними і неминучими. А втім, дослідники ґендеру стверджують, що ліберальні уявлення про існування відмінностей між суспільним і приватним є ідеологічними в тому сенсі, що вони зображують суспільство, виходячи з традиційної чоловічої перспективи, яка визнає різні «природні» ролі чоловіків і жінок [7].

Саме поняття феміністності, як і маскулістності, трактується дослідниками неоднозначно. Якщо деякі вчені вважають, що маскулістність/жіночість – це узагальнюючі означення поєднань характерних ознак представників кожної статі, включаючи анатомію, зовнішність, статеву ідентичність, статеві ролі, сексуальну поведінку, то, з точки зору ґендерної теорії, маскулістність є соціокультурним конструктом, котрий створюється і задається суспільством як головна категорія в бінарній опозиції «маскулістність-феміністність». Дж. Спенс та Р. Хельмрік запропонували замість термінів «мужність» та «жіночість» використовувати «інструментальність», «компетентність» (як здатність до самоутвердження) і «експресивність» [8].

Таким чином, у суспільній свідомості чоловіче начало стереотипно трактується як активне, ініціативне на відміну від жіночого – пасивного, рецептивного; чоловічий стиль життя спрямований на вирішення предметних завдань, жіночий – емоційно-експресивний, що, безумовно, збіднює реальну картину світу. Вплив патріархатності на дистанцію між чоловіком та жінкою залишається значним, і в той же час дослідники (не тільки юнгіанського напрямку) все частіше пишуть про феміністність і маскулістність як два види внутрішньої енергії, що співіснують в кожній людині.

Феміністська філософія, перебуваючи на стику проблем метафізики і теорії пізнання, обговорює не лише концепції бінарних опозицій «розум/емоції», «матеріальне/тілесне», але і природу людини (чоловіка та жінки), його/її особистісну ідентичність. І одне із головних завдань тут, як пишуть вчені, – це «підняти феміністність на новий рівень усвідомлення, щоб первинна матерія (яка завжди асоціювалась з жіночим началом) не виглядала похмурою і темною, а освітлювалась зсередини внутрішнім світлом і слугувала б світлом, який сяє досить яскраво, щоб поєднати своє світло і творчі здібності з маскулістною свідомістю, яка зароджується» [9, с. 19]. Разом з тим, як справедливо підсумовує М. Вудман, незаперечним залишається той факт, що маскулістність, пов'язана з традиційною патріархатністю, сприймає прояви феміністності як загрозу. Для реалізації дійсно партнерських відносин між чоловіками і жінками необхідно позбавити маскулістність патріархатного страху перед феміністністю. Насильно намагатись запровадити феміністність в рамках патріархатної традиції – означає придбати в особі маскулістності, сформованої цією традицією, найлютішого ворога [9, с. 21]. На думку вчених, ґендерний порядок, в принципі, є дуже стійким, навіть якщо ґендерні відносини з часом видозмінюються, а потенціал змін полягає перш за все в опорі встановленим правилам: порядок підтримується, доки його не заперечують або йому не протистоять. Суспільна енергія залежить від нестачі емоційної енергії, як визнають Р. Коннел, Дж. Лорбер та інші вчені. В той же час загальновідомо, що в західній філософській традиції емоції звичайно розглядаються як потенційно (і реально) згубні для знання. Розум протистоїть емоціям і асоціюється з ментальним, культурним, універсальним, публічним і маскулістним. Емоції пов'язані з іраціональним, фізичним, конкретним, приватним і – феміністним. Оскільки головною пружиною ґендерної системи зв'язків є чітко вибудована ієрархія чоловічих та жіночих статусів та інтересів, визначальними в цій ієрархічній системі виступають відносини влади і підпорядкування, котрі базуються на домінуванні чоловічих компонентів у головних бінарних опозиціях. Емоційна сфера, асоційована з жінкою, трактується вкрай негативно в політичному аспекті. Коли звеличується «Людина політична», мається на увазі «Людина раціональна» – ідеал мужності. У цьому контексті хотілося б зазначити, що Пасіонарія (Пламенна) був, як відомо, псевдонімом Долорес Ібарурі, але в нашій країні акценти розставляються

по-іншому: доктор економічних наук, політик з яскраво вираженою харизмою Наталія Вітренко неодноразово характеризувалась в ЗМІ, як «конотопська відьма». Не можна не відзначити, що, в цілому, далеко не втішні образи жінок-політиків, які зустрічаються в українських ЗМІ, не є випадковістю в уявленнях про політичне.

Приступивши на початку 1990-х років до втворення нових демократичних засад свого існування, українська держава була змушена реформувати також порядок ґендерних відносин. Вибір, як відомо, був зроблений на користь неоінституціональної логіки, яка вбчає в ґендерній рівноправності обов'язкову умову успішного функціонування сучасної демократії. В результаті перших вільних багатопартійних виборів 1994 р. жінки України отримали 4 % (19 місць) в Верховній Раді України. Кандидати від жіночих партій України отримали менше 1 % голосів і в парламент не пройшли. Низька репрезентація жінок у виборних органах влади залишається стійкою детермінантою політичного процесу протягом увсіх 20-ти років української незалежності. Теоретичний і практичний контекст проблеми активно досліджується українськими вченими (Є. Плісовська, В. Фесенко, І. Грабовська, Н. Лавриненко, Ю. Саєнко, О. Кісь та інші), але фактом українського політичного життя залишається те, що актуалізація політики для найбільш активних та енергійних українських жінок не означає актуалізації жінки та жіночого в українській політиці.

Усі дослідники-феміністи звертають особливу увагу на процеси скорочення політичного представництва жінок в органах державної влади України. Цікаво відзначити, що проблема місця і ролі жінки в сучасному суспільстві успішно вирішується в більшості тих країн, де ще донедавна ідея доступу жінок до політичної влади належала до розряду фантастичних. Підтвердженням тому став вступ на посаду президента Ліберії Елен Джонсон-Серліф. На виборах, які відбулися наприкінці 2005 р. (перших після закінчення 14-річної кровопролитної громадянської війни), 67-літня Джонсон-Серліф одержала переконливу перемогу над своїм суперником – футбольною зіркою клубів «Мілан» і «Челсі» Дж. Веа. Та ж сама тенденція проявилась і на іншому континенті – в Латинській Америці. В Чилі – країні, де сильні традиції «брутальних мачо», і де розлучення були дозволені законом лише в 2004 р., президентом в 2006 р. стала жінка – Мішель Бачелет.

Слід сказати, що, в цілому, утвердження прав жінок у країнах «чорного континенту» проходить значно активніше, ніж на пострадянському просторі. У Руанді жінки в парламенті склада-

ють 48,8 % від загальної кількості парламентарів, в Мозамбіці – 34,8 %, у ПАР жінки в 2008 р. займали посади: заступника президента республіки, дев'яти міністрів, 14 заступників міністрів, в Національній асамблеї ПАР 32,8 % депутатів – жінки [10, с. 274–275].

Як феномен вкрай складний, ґендерна рівність включає велику кількість імплікацій і форм. І сьогодні, на початку XXI ст., реальна організація сучасного суспільства демонструє великий вплив концепції соціального життя, розділеного на окремі й чіткі сфери. Державна політика в сфері ґендерної рівноправності має, як уже не раз відзначалось дослідниками, декларативний характер, вона не націлена на реалізацію в житті. Більше того, відбувається поворот у державній політиці – від визнання норм ґендерної рівноправності до їх замовчування. Очевидно також, що формальні інститути рівноправності не узгоджуються з неформальними правилами поведінки представників державної влади – і законодавчої, і виконавчої.

Безумовно, фемінізм як політична течія виконав свою очевидну задачу: жінки володіють сьогодні тими ж політичними, юридичними і економічними правами, що і чоловіки, жінки мають можливість отримати таку ж освіту, як і чоловіки. Все, що їм потрібно, – це рівноправність в отриманні «шансу» проявити себе в публічній сфері, отримати визнання своєї компетенції в галузі політики, не доводячи кожного разу свої права на те, що чоловікам було «даровано» без всяких запитань і сумнівів.

1. Айвазова С. Г. ґендерный порядок в России: возможности и пределы модернизации // Новые направления политической науки. – М.: РАПН, РОССПЭН, 2007. – С. 69–83. 2. Okin S. M. Woman and the making of sentimental family // Philosophy and Public Affairs. – № 11. – 1982. – P. 65–68. 3. Pateman C. The disorder of woman: love, and the sense of justice // Ethics. – № 91. – 1980. – P. 20–34. 4. Смирнов В. Н. Женщины в отечественной истории (Роль женщин в общественно-политическом движении России XIX – начала XX вв.). – Х. «Издательство САТА», 2010. – 380 с. 5. Друзь Е. В. Социальное положение женщины в обществе. – Харьков: Консум, 2001. – 424 с. 6. Маркс К. Восемнадцатое Брюмера Луи Бонапарта // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений, 2-е изд. – Т.8. – М., 1955. 7. Okin S.M. Gender, the Public, and the Private // Political Theory Today. – Oxford: Polity Press, 1991. – P. 67–90. 8. Spence J., Helmrick R. Androgyny VS gender schema theory// Psychological Review. – V. 88. 1981. – P. 365–368. 9. Вудман М. Опустошенный жених: Женская маскулинность. – М.: «Когито-Центр», 2010. – 310 с. 10. Садовская Л. М. Проблемы продвижения африканских женщин в политику. Тенденции последних десятилетий // ґендер и власть. Семья, общество, государство. – М.: Институт Африки РАН, 2007. – С. 274–289.